

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ГОЛІНА ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 346.3

**ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ ДОГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ
ПОСЛУГ**

12.00.04 – господарське право,
господарсько-процесуальне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків - 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент **Мілаш Вікторія Сергіївна**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, професор кафедри господарського права.

Офіційні опоненти:

- доктор юридичних наук, професор **Шаповалова Ольга Вікторівна**, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, завідувач кафедри господарського права;

- кандидат юридичних наук, доцент **Домбровська Алла Володимирівна**, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності.

Захист відбудеться «30» січня 2017 року о 10-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розіслано «27» грудня 2016 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Ю. Уркевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Світовий досвід засвідчує об'єктивний взаємозв'язок між економічним зростанням країни та підвищенням загального рівня правового регулювання сфери послуг у цілому й належним господарсько-договірним забезпеченням відносин, що виникають у її межах, зокрема. Сфера послуг як один з найприбутковіших секторів економіки має складну й розгалужену структуру, динамічний розвиток якої супроводжується: а) ускладненням традиційних видів послуг; б) появою абсолютно нових послуг, що в деяких випадках набувають природи складного об'єкта; в) наданням самостійного значення послугам, які раніше мали внутрішньофірмовий характер (аутсорсинг, фандрайзинг, маркетинг та ін.) тощо.

Основними регуляторами відносин, які виникають у зв'язку з наданням («рухом») послуг, є договори, що, як і самі послуги, різноманітні за своїм змістом, суб'єктним складом, спрямованістю тощо. Однак цивільне законодавство (ст. 901 Цивільного кодексу України) пропонує єдину базову (загальну) модель договору про надання послуг, універсальність якої за умов багатоманітності послуг й ускладнення змісту відносин, що виникають під час їх надання, є досить сумнівною.

Господарський кодекс України встановлює деякі особливості правового регулювання деяких видів послуг та їх договірних оформлення, проте не містить загальних аксіологічних засад моделювання договірних конструкцій, що опосередковують господарські дії/операції з надання послуг.

Деякі аспекти правового регулювання договірних відносин, пов'язаних із наданням послуг, вивчалися правознавцями із цивілістичних позицій. В епіцентрі уваги господарсько-правових наукових розвідок здебільшого перебували окремі види договорів з надання послуг.

У вітчизняній і зарубіжній правовій доктрині помітний внесок у дослідження різних видів договорів про надання послуг та деяких аспектів, пов'язаних з їх укладанням та виконанням, зробили М. І. Брагінський, В. В. Вітрянський, Г. Л. Знаменський, О. І. Іоффе, А. Ю. Кабалкін, Р. В. Колосов, М. В. Кротов, В. В. Луць, Д. І. Степанов; О. А. Беляєвич, В. А. Васильєва, В. С. Мілаш, В. В. Резнікова, Л. В. Саннікова, А. А. Телестакова, Н. В. Федорченко, О. Г. Шаброва.

Проте, незважаючи на постійний інтерес до договірної тематики, ступінь вивченості договірної конструкції, що опосередковує надання послуг у сфері господарювання, а також предмета й особливостей договорів про надання послуг у означеній царині не відповідає сучасному стану розвитку сфери послуг. Поза увагою вітчизняних науковців залишаються насамперед питання формування теоретичних засад господарсько-правового регулювання договірних відносин з надання послуг.

Отже, актуальність теми пропонованої дисертаційної роботи зумовлена недостатнім ступенем наукового опрацювання вищезначених питань, а також недостатнім рівнем господарсько-правового регулювання господарсько-договірних відносин з надання послуг та потребою його адаптації до

сучасних тенденцій розвитку сфери послуг як такої.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері економічної безпеки» (номер держреєстрації 0111U000962).

Тема дисертації затверджена (протокол №1 від 07. 09. 2012 р.) та уточнена (протокол №5 від 25.12.2015 р.) вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є розроблення теоретичних засад господарсько-правового регулювання договірних відносин, пов'язаних з наданням послуг, і формування на їх основі пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства в цій царині.

Для досягнення мети дослідження було поставлено такі завдання:

- узагальнити основні концептуальні підходи щодо розуміння послуги як економіко-правової категорії;
- надати характеристику послуги як об'єкта господарсько-правового регулювання;
- визначити суб'єктний склад відносин, що виникають у зв'язку з наданням (виконанням) послуг у сфері господарювання;
- здійснити типізацію послуг у сфері господарювання для подальшого визначення базових моделей (основних системотвірних видів) господарського договору про надання послуг;
- розкрити характер співвідношення понять «предмет договору про надання послуг» та «об'єкт договору про надання послуг»;
- визначити поняття «правовий режим послуги» та виявити чинники, що впливають на формування змісту правового режиму послуги як об'єкта господарських договорів;
- з'ясувати особливості договору про надання послуг у господарському обороті;
- провести систематизацію договорів про надання послуг у сфері господарювання й визначити їх місце в системі господарських договорів;
- визначити вектор подальшого розвитку правового регулювання господарсько-договірних відносин, пов'язаних із наданням послуг.

Об'єкт дослідження – господарсько-договірні відносини, об'єктом яких є послуги.

Предмет дослідження – господарсько-правова інституціоналізація договорів про надання послуг.

Методи дослідження. Під час роботи над дисертацією використовувалися такі методи: історико-правовий, системно-структурний, порівняльно-правовий, діалектичний, формально-логічний.

Історико-правовий метод застосовувався під час дослідження закономірностей розвитку регулювання договірних господарських відносин та еволюції законодавчих підходів щодо розуміння понять «послуга», «обслуговування». Системно-структурний метод дав змогу визначити місце

договору про надання послуг у системі зобов'язальних відносин, а також виявити ознаки, що відрізняють договір про надання послуг від інших господарських договорів. Порівняльно-правовий метод допоміг охарактеризувати договір про надання послуг як окремий вид господарських договорів. Цей метод також був застосований під час порівняння вітчизняного законодавства з іноземним і з положеннями міжнародних актів з метою внесення пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства. Діалектичний метод пізнання правових явищ використовувався для вивчення правової сутності договору, а також для розгляду тенденцій розвитку сфери послуг. Застосування формально-логічного методу дало змогу виявити й розкрити правові особливості договору про надання послуг у господарському праві.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених у сфері господарського та цивільного права, серед яких варто відзначити М. І. Брагінського, В. В. Вітрянського, Д. В. Задихайла, О. Ю. Кабалкіна, Р. В. Колосова, М. В. Кротова, В. В. Луця, Д. І. Степанова, В. А. Васильєвої, В. С. Мілаш, В. В. Резнікової, О. В. Сукманової, А. А. Телестакової, О. Г. Шаблової. Під час підготовки дисертації також використано праці науковців у сфері загальної теорії права: О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко, О. В. Петришина, О. Ф. Скакун, М. В. Цвіка, а також представників економічної науки: Я. В. Остафійчука, В. Ф. Левитського та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою у вітчизняній науці господарського права комплексною науковою працею, у якій розроблено теоретичні засади господарсько-правового регулювання договірних відносин, пов'язаних із наданням послуг, та на їх основі сформовано пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства в цій царині.

Новизна дослідження конкретизується в найважливіших науково-теоретичних положеннях, висновках і пропозиціях.

Уперше:

□ запропоновано визнати об'єктом господарсько-правового регулювання договірні відносини з надання трьох типів послуг (критерієм такої типізації є місце послуг у процесі суспільного виробництва): 1) господарсько-виробничих (професійних, ділових) послуг; 2) господарсько-споживчих послуг; 3) інфраструктурно-міжгалузевих послуг;

□ визначено, що предметом господарського договору про надання послуг може бути окрема послуга або цілісний комплекс послуг однієї видової групи (спрямованості), що за умов інтенсивного розвитку й ускладнення сучасного господарського обороту трансформується у цілісний складно утворювальний об'єкт – послуговий продукт (інформаційний, рекламний, маркетинговий, туристичний тощо). Доведено потребу відмежування господарського договору, предмет якого репрезентовано послуговим продуктом, від змішаних і комплексних договорів;

□ обрано за основу виокремлення базових моделей договору про надання послуг у сфері господарювання комплексний предметний / об'єктний класифікаційний критерій, складниками якого

є: 1) тип послуги (договори про надання господарсько-виробничих послуг, договори про надання господарсько-споживчих послуг, договори про надання інфраструктурно-міжгалузевих послуг); 2) структура послуги (договори про надання послуг, договори про надання послугового продукту); 3) рівень інноваційності (наукомісткості) послуги (договори про надання інноваційних послуг і договори про надання традиційних послуг); 4) ступінь стандартизованості (типізації) дій / діяльності, що становлять/становить зміст послуги (договори про надання ексклюзивних (нестандартизованих) послуг і договори про надання типових (стандартизованих) послуг; 5) спосіб надання послуги (договори про надання послуг шляхом реальної (безпосередньої) взаємодії виконавця й замовника послуги та договори про надання послуг віртуальним (дистанційним) шляхом); 6) характер взаємодії сторін під час надання послуг (договори про надання послуги / послугового продукту та договори про системне обслуговування);

□ доведено, що під час конструювання правових моделей договірних відносин, що виникають у зв'язку з наданням послуг, важливе значення має їхній правовий режим. Правовий режим послуги у сфері господарювання формується із двох змістових блоків (нормативно-правового та договірно-правового регулювання), оптимальне поєднання яких для забезпечення господарського правопорядку повинно здійснюватися під безпосереднім впливом: а) тенденцій розвитку відповідного сегмента сфери послуг, у межах якого вона надається, та різних комбінацій публічних і приватних інтересів у цій царині; б) типу послуги (господарсько-виробничі, господарсько-споживчі, інфраструктурно-міжгалузеві послуги); в) значення послуги в контексті конфігурації складників (елементів) предмета господарського договору, де вона може бути: єдиним складником; основним, але не єдиним складником; рівнозначним (поряд з іншими об'єктами, як правило, майном) складником; додатковим (другорядним) складником (супутні, допоміжні послуги); перебувати поза межами предмета господарського договору (післяпродажне сервісне обслуговування) тощо;

□ визначено основним вектором подальшого розвитку правового регулювання договірних відносин з надання послуг у сфері господарювання господарсько-правову інституціоналізацію договорів про надання послуг як складний, поступовий, тривалий процес трансформації (модифікації) інституту господарського договору, окремим фрагментом якого є господарсько-правова спеціалізація норм господарського договірного права. З метою подолання відставання правового регулювання договірних відносин у сфері послуг від сучасного стану розвитку господарського обороту запропоновано доповнити ГК України главою 20¹ «Договори про надання послуг у сфері господарювання», у якій рекомендовано визначити загальні положення про договори з надання послуг у межах господарського обороту (зокрема положення про базові моделі договорів про надання послуг, їх істотні умови, порядок укладання, змінення й розірвання).

Удосконалено положення про:

□ змістову сутність послуги як: а) певної господарської дії (або певної господарської діяльності),

зміст якої не передбачає створення одреметненого (майнового) результату у сфері суспільного виробництва (винятком є фіксування інформаційної компоненти результату надання послуги); б) певного нематеріального блага, що не володіє ознакою оборотоздатності, характеризується єдністю здійснення дій / діяльності й виникнення їх результату (корисного ефекту), має мінову та споживчу вартість; в) господарської операції, фактичне здійснення якої збігається з початком процесу споживання (виробничого чи особистого) замовником її корисного ефекту, що, як правило, поступово зникає після завершення такої операції;

□ якість послуги як про цілісну (комплексну) характеристику останньої, що виявляється у: а) дотриманні визначеної нормативними правовими актами, звичаями ділового обороту, актами суб'єктів професійного ринкового саморегулювання (саморегулювальних організацій) та умовами договору послідовності, періодичності (своєчасності) дій, що становлять зміст послуги; б) належному змістово-якісному виконанню договірних зобов'язань з надання послуг; в) відповідності кваліфікації виконавця встановленим вимогам; г) досягненні результату послуги.

Набули подальшого розвитку положення щодо:

□ природи послуги як об'єкта господарсько-правового регулювання, яка одночасно є господарською операцією та об'єктом господарських прав, з приводу якого учасники господарських відносин взаємодіють як продавці (виконавці) послуг і покупці (замовники) послуг відповідно до основних засад (принципів) господарювання, положень чинного господарського законодавства, загальних умов виконання господарських зобов'язань з надання певної послуги (послуг) та умов договору (завдання замовника), що є підставою виникнення останніх;

□ зумовленості особливостей правового регулювання договірних відносин, що виникають у зв'язку з наданням послуг, основними напрямками розвитку сфери послуг як такої, якими є її: а) органічна взаємодія з іншими секторами сучасної економіки; б) системність (формування нових ринків послуг як систем з багатьма складниками, пов'язаними між собою); в) динамічність (постійне розширення (оновлення) номенклатури послуг насамперед за рахунок залучення інтелектуальної компоненти, інформаційно-комунікаційних технологій надання послуг, виділення в самостійні види послуг, які раніше мали внутрішньофірмовий характер тощо);

□ особливостей господарських договорів про надання послуг, серед яких: 1) сфера опосередкування – відносини у сфері послуг, що є частиною господарського обороту (господарські операції); 2) суб'єктний склад – виконавець завжди надає послугу на професійних засадах (є суб'єктом господарської діяльності); 3) специфічний предмет – послуга (комплекс послуг) як господарська операція (господарські операції) репрезентована (репрезентовані) послідовними діями (діяльністю) замовника, що здійснюється ним на професійних засадах;

□ розуміння характеру співвідношення понять «предмет договору про надання послуг» та «об'єкт договору про надання послуг», що за своїм змістовим навантаженням збігаються у зв'язку з

діалектичним взаємозв'язком між належним проведенням дій, що становлять зміст послуги, та появою їх корисного результату, який здебільшого не має уречевленої форми виразу (об'єктивації);

□ важливого значення діяльності суб'єктів професійного ринкового саморегулювання для підвищення якості послуг, зокрема з метою забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних виробників (виконавців) послуг і захисту прав замовників цих послуг.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дослідженні положення й висновки можуть бути використані:

а) у науково-дослідній роботі – для подальших досліджень договірних відносин, пов'язаних з наданням послуг у сфері господарювання;

б) у нормотворчій діяльності – як основа для подальшого розвитку господарського законодавства у сфері укладання й виконання договорів про надання послуг у сфері господарювання;

в) у навчальному процесі – під час вивчення й викладання навчальних дисциплін «Господарське право», «Договірне право» в вищих юридичних навчальних закладах, а також під час підготовки навчальних і робочих програм, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи доповідалися та були схвалені на засіданнях кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, а також на таких науково-практичних конференціях: «Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя» (м. Дніпропетровськ, 2 червня 2013 р.); «Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (м. Львів, 15-16 листопада 2013 р.); «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (м. Донецьк, 4-5 квітня 2014 р.); «Права та обов'язки людини у сучасному світі» (м. Одеса, 14-15 листопада 2014 р.); «Сучасні тенденції розвитку юридичної науки та практики» (м. Львів, 26-27 грудня 2014 р.).

Публікації. Результати дисертаційної роботи відбито в 5 наукових статтях, у тому числі в одній науковій статті у виданні іноземної держави, а також у тезах доповідей на 5-ти науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлена предметом, метою й завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, що містять шість підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 212 сторінок, з них основного тексту 186 сторінок. Список використаних джерел налічує 228 найменувань, що розміщено на 25 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, актуальність проблеми, указано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами й темами, проаналізовано стан наукового розроблення обраної проблематики та визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методологічну основу дослідження.

Сформульовано основні положення наукової новизни дослідження, висвітлено теоретичне і практичне значення одержаних результатів, викладено відомості про апробацію та публікацію здобутих результатів, структуру й обсяг роботи.

Розділ 1. «Теоретико-правові засади розвитку договірних правовідносин з надання послуг у господарському праві» складається з трьох підрозділів та присвячений дослідженню питань розвитку господарських правовідносин з надання послуг, що набувають договірних форм, і визначенню засадничих положень про послугу як об'єкт господарсько-правового регулювання та об'єкт господарських договорів.

У підрозділі 1.1. «Загальна характеристика послуги як економіко-правової категорії» здійснено загальний огляд наукових праць про послугу як правову та економічну категорію, узагальнено та проаналізовано основні концептуальні підходи щодо розуміння послуги як економіко-правової категорії. Виявлено несформованість єдиних теоретичних підвалин розуміння поняття «послуга», а також відсутність його загальноприйнятого визначення як у економічній, так і в правовій доктрині. Унаслідок аналізу положень багатьох міжнародних актів та чинного законодавства України, де використовується поняття «послуга», констатується відсутність уніфікованого змісту вказаного поняття. Визначено та проаналізовано ознаки послуги, які розкривають її правову природу і сутність, здійснено їх розподіл на універсальні та варіативні.

Відмічено суміжність (спорідненість) та нетотожність змісту понять «обслуговування» та «сфера послуг». Сфера послуг є сукупністю відносин між виконавцями та замовниками послуг, які формуються й реалізуються під час задоволення суспільного попиту щодо відповідних видів послуг, тоді як обслуговування є системним процесом, у межах якого виконавець протягом тривалого періоду (як правило, без часових перерв) багаторазово здійснює певні господарські операції / дій, що становлять зміст послуг, які отримує замовник.

У підрозділі 1.2. «Послуга як об'єкт господарсько-правового регулювання» розглянуто основні теоретичні підходи щодо визначення дефініції «сфера послуг» та розуміння її структури. Підкреслено функціональну різноманітність сфери послуг, у межах якої створюються блага, що є об'єктами різногалузевого правового впливу. Порушується нагальне нині питання про кваліфікацію відносин, що виникають з приводу реалізації суб'єктами господарювання результатів своєї діяльності (зокрема послуг) фізичним особам – споживачам.

Установлено змістову сутність послуги як об'єкта господарсько-правового регулювання, що полягає в набутті нею форми економічного блага зі споживною та міноюю вартістю, яке надається у вигляді системних господарських дій (господарської операції), що характеризуються різним ступенем відчутності, відносною синхронністю надання та споживання, неможливістю зберігання й подальшого відчуження замовником.

Об'єктом господарсько-правового (нормативного та договірного) регулювання визнано три типи

послуг (господарсько-виробничі, господарсько-споживчі та інфраструктурно-міжгалузеві), надано їх загальну характеристику. Розглянуто основні напрями розвитку сфери послуг як частини господарського обороту, що зумовлюють особливості правового регулювання договірних відносин, які виникають у зв'язку з наданням послуг у її межах. Доведено вплив особливостей розвитку конкретного сегмента сфери послуг (ринку послуг), а також особливостей (специфіки) конкретного типу та виду послуги в господарській сфері на зміст договору, об'єктом якого вона є. Виділено базові ознаки адміністративних і соціальних послуг, що унеможливають їх кваліфікацію як об'єктів господарсько-правового договірного впливу.

У підрозділі 1.3. «Правовий режим послуг як об'єктів господарських договорів» досліджено й узагальнено наукові погляди щодо тлумачення категорії «правовий режим», визначено основні аспекти розуміння поняття правового режиму послуг у сфері господарювання.

Сформовано авторську дефініцію поняття «правовий режим послуг у сфері господарювання» та актуалізовано його значення під час конструювання правових моделей договірних відносин. Виокремлено два змістових блоки правового режиму послуги, здійснено загальну характеристику їхньої структури й встановлено чинники, під безпосереднім впливом яких формується конфігурація елементів цієї структури.

Визначено, що нормативно-правове підґрунтя функціонування певного сегмента сфери послуг забезпечує легітимність засобів державного регулювання, що застосовуються в його межах. У цьому контексті обговорюються питання дерегуляції та забезпечення активної участі саморегулювальних організацій у формуванні підвалин функціонування ринкового середовища. Під час змістової характеристики структури правового режиму послуг у сфері господарювання проаналізовано різні форми свідомого ринкового саморегулювання (діяльність міжнародних неурядових і національних саморегулювальних організацій, *lex mercatoria*, договірне саморегулювання тощо). Обґрунтовано необхідність залучення саморегулювальних організацій для здійснення контролю за правомірністю змісту договірних проформ, які пропонуються для приєднання під час надання господарсько-споживчих послуг як механізм позасудового захисту інтересів споживача.

Виявлено, що співвідношення часток державного регулювання та саморегулювання під час упорядкування господарських договірних відносин на конкретному ринковому сегменті сфери послуг зумовлюється реальним рівнем розвитку його інфраструктури та ступенем концентрації публічних інтересів, що мають бути реалізовані в його межах.

Розділ 2. «Проблеми господарсько-правового регулювання договірних відносин, пов'язаних із наданням послуг у сфері господарювання» складається з трьох підрозділів, у яких розглянуто наявні дисфункції господарсько-правового регулювання договірних відносин, об'єктом яких є послуги, і сформовано підходи щодо їх усунення в контексті подальшого розвитку вітчизняного господарського договірного права та чинного господарського законодавства в цій

царині.

У підрозділі 2.1. «Поняття та правові особливості договору про надання послуг у сфері господарювання» досліджено правову природу договору про надання послуг у господарській сфері та встановлено його основні характеристики (типологічні ознаки). З'ясовано, що стійкість типологічних ознак договору про надання послуг у сфері господарювання та специфіка функціонування й розвитку цієї сфери надають самостійний характер указаному договірному типу. Подальший розвиток отримали дискусії, пов'язані з визначенням характеру співвідношення предмета та об'єкта договору про надання послуг, а також із його відмежуванням від договору на виконання робіт.

Відзначено, що більшість договорів про надання господарсько-виробничих послуг є договорами з індивідуалізованою офертою (пропозицією щодо укладення договору, зверненою до конкретного адресата) та взаємоузгодженим змістом (змістом, у формулюванні якого беруть участь обидві сторони), а основними договірними конструкціями, що опосередковують відносини з надання господарсько-споживчих послуг, є договори приєднання й публічні договори. Підкреслено, що використання конструкції договору приєднання зумовлено масовим споживанням послуг зазначеного типу та стандартизацією дій / діяльності, що утворюють їх зміст; тоді як використання конструкції публічного договору спричинено насамперед публічністю господарської діяльності виконавця послуг, який відповідно до закону, інших правових актів та своїх установчих документів зобов'язаний надавати послуги, що становлять зміст його господарської діяльності, кожному, хто до нього звернеться на законних підставах.

Виявлено, що природа й значення інфраструктурно-міжгалузевих послуг вимагає додатково «втручання» компетентних органів влади у формування змісту договору для забезпечення реалізації посиленого публічного інтересу (інакше кажучи, є передумовою «стандартизації» договірних умов у формі нормативно-правового акта – примірного чи типового договору).

Еволюційним процесом розвитку господарсько-договірного регулювання визнано моделювання договірних конструкцій, які поєднують у єдиний множинний складноутворювальний об'єкт послуги однієї видової спрямованості, для створення найбільш ефективної та повномасштабної реалізації потреб учасників господарського обороту шляхом одержання ними цілісного послугового продукту, а не окремих послуг порізно.

У підрозділі 2.2. «Питання систематизації договорів про надання послуг у сфері господарювання та їх місце в системі господарських договорів» розглянуто систему (підсистему) договорів про надання послуг у господарському обороті як складник загальної систематики господарських договорів і наголошено, що тільки чітке уявлення законодавця про систему господарських договорів про надання послуг надасть можливість повномасштабного та адекватного умовам сьогодення регулювання вказаних договірних відносин.

Визначено, що основою побудови системи договорів про надання послуг є їх класифікація,

спрямована на виявлення спільних і відмінних рис між ними. Порушено питання про ієрархію класифікаційних ознак і вибір основних системоутворювальних. Розглянуто низку запропонованих на доктринальному рівні класифікацій договорів, здійснених за різними критеріями. Для договорів з надання послуг системоутворювальним визнано об'єктний / предметний класифікаційний критерій, визначено його основні складники (чинники, які детермінують його комплексність). Підкреслено, що певне договірне угруповання в межах загальної системи господарських договорів про надання послуг володіє загальними типологічними ознаками цих договорів і має специфіку, притаманну саме йому. Подано авторське бачення сутнісного розуміння кожного з виокремлених видів договорів за відповідним складником комплексного критерію. Відзначено невичерпність репрезентованої системи договорів про надання послуг у сфері господарювання та її перебування у стані постійного розвитку.

Увагу приділено також договорам про надання послуг, які мають «електронну складову», та формам її впливу на різні аспекти договірної діяльності. Так, для електронного договору про надання послуг першорядну роль відіграють порядок укладення договору (за допомогою комунікаційних технологій, зокрема мережі Інтернет) і форма такого договору, тоді як у договорі про надання електронної послуги головний акцент припадає на процес надання послуги, більша частина якого відбувається в режимі реального часу (он-лайн) із широким використанням основних можливостей мережі Інтернет.

Визначено особливе місце й важливе значення договору про надання послуг у загальній системі господарських договорів, що полягає в забезпеченні завдяки цій договірній конструкції «руху» послуг у товарній формі та формування приватноправових засад функціонування як сфери послуг, так і сфери матеріального виробництва.

У підрозділі 2.3. «Питання правового регулювання господарсько-договірних відносин, пов'язаних з наданням послуг» зацентровано увагу на фрагментарності й безсистемності правового регулювання договірних відносин, пов'язаних з наданням послуг у сфері господарювання, та на об'єктивній потребі модернізації господарсько-правових засад договірного оформлення послуг і трансформації деяких положень чинного законодавства у сфері укладання та виконання договорів про надання послуг у господарській царині.

З'ясовано, що основні недоліки господарсько-правового регулювання договірних відносин з надання послуг, які гальмують процеси модернізації вітчизняного законодавства у сфері укладання й виконання цих договорів, пов'язані з: 1) одночасною й не завжди послідовною регламентацією зазначених договірних відносин на рівні кодифікованих актів (ЦК і ГК України) та поточного законодавства; 2) відсутністю загального розуміння послуг як специфічних об'єктів господарських прав; 3) несформованістю законодавчого підходу як щодо функціональної спрямованості договорів про надання послуг, так і стосовно їх систематики (що зумовлено безсистемністю розташування в ГК України норм щодо договорів про надання окремих видів послуг); 4) «розмитістю» законодавчих

формувань предметів договорів про надання різних видів послуг; 5) відсутністю загального алгоритму моделювання договірних конструкцій, що опосередковують господарські дії / операції з надання різних типів та видів послуг, з різним суб'єктним складом і різною конфігурацією приватних та публічних інтересів; 6) інертністю законодавчого реагування на розвиток господарського обороту та ін.

Зосереджено увагу на об'єктивній неспроможності єдиної базової моделі договору з надання послуг, передбаченої ст. 901 ЦК України, забезпечити належне впорядкування договірних відносин з надання послуг у сфері господарювання, через що розкритиковано закріплене в цій статті правило про збіг моментів надання та споживання послуги, єдине для всіх договорів про надання послуг. З'ясовано, що процес надання деяких видів послуг цілком не збігається з процесом їх споживання, що безпосередньо впливає на вирішення питань про належне виконання договору, якість послуг і відповідальність їх виконавця та ін. і зумовлює необхідність трансформації деяких положень чинного законодавства з урахуванням неоднорідності та видової різноманітності послуг. У зв'язку із цим підкреслено потребу поглиблення процесу спеціалізації господарсько-правового регулювання договірних відносин з наданням послуг у сфері господарювання, який запропоновано розглядати у внутрішньогалузевому аспекті: як процес предметної господарсько-правової спеціалізації (у напрямі розширення предмета господарсько-правового регулювання та забезпечення галузевого правового впливу щодо нього) та функціональної господарсько-правової спеціалізації (у напрямі формування спеціальних і спеціалізованих норм господарського договірного права).

Відзначено потребу подальших господарсько-правових досліджень, спрямованих на вивчення законодавства країн Європейського Союзу та інших держав світу щодо регулювання відносин з надання різних видів послуг, а також щодо окреслення перспектив і напрямів адаптації вітчизняних нормативно-правових актів як до європейських, так і до світових стандартів у цій царині.

ВИСНОВКИ

У дисертації розв'язано важливе наукове завдання, що полягає в розробленні теоретичних засад господарсько-правового регулювання договірних відносин, пов'язаних з наданням послуг, та формулюванні на їх основі пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства в цій царині. Основні висновки роботи містяться в таких положеннях:

1. Активний розвиток послуг на світовому й українському ринках, неоднорідність і видова різноманітність послуг, позитивна динаміка появи їх нових видів тощо – усе це призвело до ускладнення договірних зв'язків, об'єктом яких є послуги, і зумовило відставання вітчизняного законодавства у сфері укладання та виконання договорів про надання послуг від реального рівня розвитку господарського обороту, актуалізувавши потребу його модернізації.

2. Відсутність єдиного підходу до розуміння змістової сутності послуги спричинено:

термінологічною багатоаспектністю поняття «послуга»; динамічністю розвитку сфери послуг; неоднорідністю (видовою різноманітністю) і трансформаційністю видів економічної діяльності, змістом яких є надання послуг. Видова різноманітність послуг у сфері господарювання унеможливорює збереження всіх змістових ознак послуги в незмінному (сталому) вигляді й зумовлює поступове перетворення деяких з них на варіативні, притаманні окремим видам послуг.

3. Послуга як об'єкт господарсько-правового регулювання одночасно є господарською операцією (сукупністю послідовних господарських дій, що, як правило, становлять зміст відповідного виду господарської діяльності) і об'єктом господарських прав, з приводу якого учасники господарських відносин взаємодіють як продавці (виконавці послуг) та покупці (замовники послуг) відповідно до загальних засад (принципів) господарювання.

4. Сфера послуг як сукупність динамічних у часі й локалізованих у просторі суспільних відносин між виконавцями та замовниками послуг є розгалуженою, функціонально різноманітною, зі складною структурою та рухливими кордонами (перебуває в стані постійного розвитку), що зумовлює потребу чіткого окреслення меж галузевого правового регулювання щодо її структурних елементів як окремих об'єктів правового впливу. Нині визначення меж господарсько-правового впливу на сферу послуг у цілому та договірні відносини, що виникають у зв'язку з виробництвом (наданням) послуг у межах цієї сфери, значно ускладнюється «усталеними кордонами» між суміжними галузями права, насамперед господарським і цивільним правом.

5. Об'єктом господарсько-правового (нормативного та договірного) регулювання повинні бути визначені послуги трьох типів: господарсько-виробничі, господарсько-споживчі й інфраструктурно-міжгалузеві послуги. Здійснення господарських операцій з надання кожного типу послуг повинно опосередковуватися адекватними договірними формами, що точно відбивають їхню сутність та основні засади функціонування певного сегмента сфери послуг, у межах якого провадиться діяльність, змістом якої є їх надання.

6. Правовий режим послуги є особливим порядком правового регулювання господарської діяльності / операції, змістом якої є надання послуги, що завдяки оптимальному поєднанню різних за своєю природою правових засобів, зокрема тих, які легітимізують інструменти й засоби державного регулювання господарської діяльності, що застосовуються на відповідному ринку послуг та / або щодо окремих господарських операцій з надання відповідного виду послуг, а також засобів саморегулювання (позаяридичних форм договірного права, договірних конструкцій та ін.) здатен забезпечувати ефективне функціонування сфери послуги, яка є частиною господарського обороту, і підтримувати господарський правопорядок у цій царині.

7. Договірні конструкції, що опосередковують господарський оборот, можуть бути ускладнені за рахунок двох видів множинності елементів різних договорів. Перший вид множинності є симбіозом різних елементів декількох поименованих договірних конструкцій, з яких одні формують предмет

договору, а інші тільки сприяють посиленню договірної мети. До договорів, ускладнених за рахунок першого виду множинності, належать змішані договори (визначені ЦК України) і комплексні договори (виділені тільки на доктринальному рівні). Другий вид множинності – гібридне утворення єдиного множинного об'єкта договору (у межах цього дослідження ним є послуговий продукт), складниками якого є декілька однорідних об'єктів (зокрема послуги одного виду – інформаційні, рекламні, маркетингові, туристичні тощо).

8. Збіг предмета та об'єкта договору про надання послуг зумовлено діалектичним взаємозв'язком між належним проведенням дій, що становлять зміст послуги, і появою їх корисного результату (ефекту). Від об'єкта договору про надання послуги слід відрізнити об'єкт впливу послуги, яким може бути стан здоров'я й тіло людини, свідомість, майно, фінансові активи, інформація та ін. Дії, які утворюють зміст окремих видів послуг у сфері господарювання, можуть одночасно мати декілька об'єктів впливу, правильне визначення яких дасть змогу законодавцю правильно сформулювати предмет такого договору та окреслити коло істотних для нього умов.

9. Формування ключових засад договірної регулювання відносин з надання послуг потребує чіткого відмежування договорів про надання послуг від інших договірних конструкцій, що повинно ґрунтуватися на низці теоретичних засад: неподільність послуги, а як наслідок – неможливість виконання договору про надання послуги частинами; відсутність уречевленого результату під час виконання більшості послуг, а як наслідок – збіг предмета та об'єкта договору про надання послуг і неможливість застосування кількісних параметрів; об'єктивний взаємозв'язок якісних характеристик послуги з кваліфікацією (професійністю) її виконавця, а як наслідок – загальне правило про особисте виконання послуги її виконавцем за договором; залежність права замовника щодо надання рекомендацій з виконання послуги та обов'язку їх урахування виконавцем від виду послуг (ідеться, зокрема, про послуги, що мають фідучіарний характер).

10. Договори про надання послуг є важливим правовим засобом, що залучається до механізму правового забезпечення функціонування сфери матеріального виробництва і сфери послуг як частин господарського обороту та забезпечує «рух» послуг у товарній формі. Повномасштабне й адекватне умовам сьогодення регулювання договірних відносин з надання послуг у сфері господарювання, забезпечення узгодженості норм чинного законодавства та ефективність процесу правозастосування, об'єктивно потребують проведення системної класифікації договорів про надання послуг у межах господарського обороту.

11. Основне місце в ієрархії класифікаційних ознак договорів про надання послуг належить комплексному предметному / об'єктному класифікаційному критерію, на підставі якого повинно здійснюватися подальше моделювання договірних конструкцій, об'єктом яких є послуги у сфері господарювання, а також створення необхідних передумов для поглиблення господарсько-правової спеціалізації, практичним утіленням якої має стати доповнення ГК України окремою главою 20¹

«Договори про надання послуг у сфері господарювання».

12. Наявність «електронного складника» може характеризувати: 1) послугу як об'єкт договору (договір про надання електронної послуги); 2) порядок і форму укладення договору, при цьому не змінюючи природу послуги, яку отримує замовник на договірних засадах (електронний договір про надання послуги); 3) одночасно послугу як об'єкт договору та порядок і форму укладення самого договору. Якщо істотними умовами електронного договору про надання послуг є технічні (процедурні) аспекти укладання, змінення та розірвання такого договору, то для договору про надання електронної послуги істотними є технічні (процедурні) умови надання самої послуги.

13. За сучасних умов напрямом подальшого розвитку правового регулювання договірних відносин з надання послуг у сфері господарювання визначено господарсько-правову інституціалізацію договорів про надання послуг як складний, поступовий, тривалий процесом трансформації (модифікації) інституту господарського договору, окремим фрагментом якого є внутрішньогалузева правова спеціалізація норм договірного права.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Голіна О. В. До питання про правову характеристику послуги в господарській сфері / О. В. Голіна // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Ужгород: Право, 2013. – Вип. 21. – Ч. 2. – С. 25-29.
2. Голіна О. В. Питання класифікації договорів з надання послуг у господарській сфері / О. В. Голіна // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Симферополь: Юрид. науки, 2013. – Т. 26 (65). – № 2 – 1 (Ч.1). – С. 324 – 331.
3. Голіна О. В. Договори про надання послуг у сфері господарювання: правова природа та особливості / О. В. Голіна // Право та суспільство: науковий журнал. – Дніпропетровськ: ВВПЗ «Дніпропетровський гуманітарний університет», 2014. – № 2. – С. 80 – 87.
4. Голина Е. В. Теоретические основы проведения систематизации договоров об оказании услуг в хозяйственном праве / Е. В. Голина // Национальный юридический журнал: теория и практика (г. Кишинев, Республика Молдова). – 2014. – № 6 (10). – С. 162 – 165.
5. Голіна О. В. Проблеми спеціалізації господарсько-правового регулювання договірних відносин із надання послуг / О. В. Голіна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. – 2014. – № 10 – 2. – Т. 1. – С. 217 – 220.
6. Голіна О. В. Щодо поняття послуги у господарській сфері / О. В. Голіна // Становлення громадського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Дніпропетровськ, 2 червня 2013 р.): У 2-х т. – Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2013. – Т. 1. – С. 83 – 85.
7. Голіна О. В. Питання визначення класифікаційних ознак (критеріїв) договорів про

надання послуг у сфері господарювання / О. В. Голіна // Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15 – 16 листопада 2013 р.): у 2 ч. – Львів: Західноукр. організація «Центр правничих ініціатив», 2013. – Ч. I. – С. 131 – 134.

8. Голіна О. В. До питання про предмет договорів про надання послуг у господарській сфері / О. В. Голіна // Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку: Міжнародна науково-практична конф. (м. Донецьк, 4–5 квітня 2014 р.). – Донецьк: Східноукр. наук. юрид. організація, 2014. – С. 41 – 44.

9. Голіна О. В. Сутність та особливості спеціалізації господарсько-договірного регулювання у сфері надання послуг / О. В. Голіна // Права та обов'язки людини у сучасному світі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14-15 листопада 2014 р.). – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2014. – Ч. II. – С. 14 – 17.

10. Голіна О. В. Деякі питання спеціалізації господарсько-правового регулювання договірних відносин у сфері надання послуг / О. В. Голіна // Сучасні тенденції розвитку юридичної науки та практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 26–27 грудня 2014 р.): у 2-х ч. – Львів: Західноукр. організація «Центр правничих ініціатив», 2014. – Ч. 1. – С. 98 – 100.

АНОТАЦІЯ

Голіна О. В. Господарсько-правова інституціалізація договорів про надання послуг. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2016.

Дисертацію присвячено теоретичним засадам господарсько-правового регулювання договірних відносин, пов'язаних з наданням послуг, та формуванню на їх основі пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства в цій царині.

У роботі узагальнено основні концептуальні підходи щодо розуміння послуги як економіко-правової категорії. Надано характеристику послуги як об'єкта господарсько-правового регулювання, розглянуто поняття «правовий режим послуг» та виявлено чинники, що впливають на формування його змісту. Визначено суб'єктний склад договірних відносин, що виникають у зв'язку з наданням (виконанням) послуг у сфері господарювання, здійснено типізацію цих послуг і виокремлено базові моделі договорів про їх надання. Проаналізовано особливості договорів про надання послуг у господарському обороті, здійснено їх систематизацію та охарактеризовано місце й значення в загальній системі господарських договорів. Визначено вектор подальшого розвитку правового регулювання господарсько-договірних відносин, пов'язаних із наданням послуг.

Ключові слова: господарсько-правова інституціалізація, господарське договірне право, договір про надання послуг, сфера послуг, обслуговування, господарський оборот.

АННОТАЦІЯ

Голина Е. В. Хозяйственно-правовая институциализация договоров о предоставлении услуг. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук за специальностью 12.00.04 – хозяйственное право; хозяйственно-процессуальное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2016.

Диссертация посвящена теоретическим основам хозяйственно-правового регулирования договорных отношений, связанных с предоставлением услуг и формированию предложений по усовершенствованию действующего законодательства в этой области.

В работе обобщены основные концептуальные подходы относительно понимания услуги как экономико-правовой категории. Осуществлена характеристика услуги как объекта хозяйственно-правового регулирования. Определен субъектный состав отношений, возникающих в связи с предоставлением (выполнением) услуг в сфере хозяйствования. Произведена типизация услуг как объектов хозяйственно-правового регулирования, в результате которой выделено три типа услуг: хозяйственно-производственных, хозяйственно-потребительских, инфраструктурно-межотраслевых. Определено понятие «правовой режим услуги» и выявлены факторы, влияющие на формирование его содержания. Получили развитие положения о качестве услуги как ее многоаспектной (комплексной) характеристике.

Определены возможные вариации структурного значения услуги в контексте конфигурации составляющих предмета хозяйственного договора. Раскрыто соотношение понятий «предмет» и «объект» договора о предоставлении услуг, а также выделены и проанализированы особенности такого договора в хозяйственном обороте. Выделен услуговый продукт как единый сложнообразованный объект / предмет договора, обосновано отграничение договора о предоставлении такого продукта от комплексных и смешанных договоров.

Осуществлена систематизация (классификация) договоров о предоставлении услуг в сфере хозяйствования по объектному / предметному критерию, комплексная природа которого раскрыта при помощи целого ряда составляющих, среди которых: тип, структура, способ предоставления и уровень инновационности (научеёмкости) услуги, а также степень стандартизованности (типизации) действий, образующих её содержание и характер взаимодействия сторон во время её предоставления. На этой основе выделены базовые модели хозяйственных договоров о предоставлении услуг и сформирован авторский подход и понимание их содержания.

Охарактеризовано место и значение договоров о предоставлении услуг в системе хозяйственных

договоров. Определён вектор дальнейшего развития правового регулирования хозяйственно-договорных отношений, связанных с предоставлением услуг.

Внесены предложения по усовершенствованию действующего хозяйственного законодательства в сфере регулирования договорных отношений по предоставлению услуг, в частности предложено дополнить ГК Украины новой главой 20¹ «Договоры о предоставлении услуг в сфере хозяйствования».

Ключевые слова: хозяйственно-правовая институционализация, хозяйственное договорное право, договор о предоставлении услуг, сфера услуг, обслуживание, хозяйственный оборот.

SUMMARY

Golina O.V. Economic and Legal Institutionalization of Contracts for the Provision of Services. –

On the right of manuscript.

Dissertation for the academic degree of Candidate of Sciences (Law) (PhD in Law), majoring in 12.00.04 – Business Law; Arbitration Proceedings. – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2016.

The dissertation is devoted to the theoretical fundamentals of the economic and legal regulation of the contractual relationship associated with the provision of services and formation, on their basis, of proposals for improving the current laws in this particular field.

The paper generalizes the basic conceptual approaches pertaining to the understanding of the service as an economic and legal category. The service is characterized as a subject of the economic and legal regulation; the term “legal regime of services” is defined; and factors, influencing the formation of its content, are elicited. The subject matter of the contractual relationship, arising in connection with the provision (rendering) of the services in the area of business, is identified; typification of such services is carried out; and basic model contracts for the provision of the same are outlined. Peculiarities of contracts for the provision of services in the business environment are analyzed; the same are systematized; and their place and significance within the general system of business contracts are described. The vector of further development of the legal regulation of the business contract relationship, associated with the provision of the service, is defined.

Key words: economic and legal institutionalization, business / contractual law, contract for the provision of services, service sector, service, business environment.

Відповідальний за випуск
Кандидат юридичних наук, доцент
Бойчук Р.П.

Підписано до друку 08.12.2016 р. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік. – вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 1617.

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, Харків, вул. Пушкінська, 77